

beprezentace válečných zločinců jakou „pouhých“ vykonavatelů vůle mocných nebo *Endlösung* jako efektivnější (rozuměj levnější) varianty řešení „židovské otázky“ než přesídlení. Holocaust v té podobě, v níž ho známe, byl tedy produktem moderní byrokracie, produktem instrumentální racionality.

Psychologické experimenty Milgramovy či Zimbardovy prokazují, že racionalizované mezilidské vztahy produkují sociální distanci, a ta je díky tomu, že oslabuje či zcela anuluje tlak morální odpovědnosti, živnou půdou pro nehumánnost. Dalšími výsledky těchto zkoumání jsou zjištění, že čím racionálnější je organizované jednání, tím snadnější je způsobovat bolest, a že krutost je společenským fenoménem. Na tomto základě pak Bauman odmítá Durkheimovo pojetí morálky jako produktu společnosti, a tedy i tvrzení, že morálka existuje pouze proto, že člověk žije ve společnosti, že tedy její funkcí je přežití společnosti. Přiklání se naopak k Lévinasovu pojetí lidské existence jako odpovědnosti za druhé a definuje socializaci jako manipulaci s morálními schopnostmi jednotlivců. Na tomto základě pak definuje morálku jako schopnost jednotlivce odolat socializaci – tlaku skupiny – a rozeznat dobro a zlo. Ve společnosti, v níž se racionalita a etika ubírají různými směry, humanita vždy prohrává.

Bauman ve své knize nehledá pouze místo holocaustu v sociologii, ale skrze holocaust také místo sociologie v dnešní společnosti. Namísto předkládání falešných příslibů vyřešení klíčových společenských konfliktů mocným tohoto světa má sociologie nabídnout erudovanou interpretaci každodenní reality, v níž žijeme. Bauman volá po odmítnutí falešné hodnotové neutrality (Weber) a zahrnutí morálky do nové sociologické teorie.

Kniha *Modernity and the Holocaust* splnila autorova očekávání a vyvolala diskusi v celosvětovém měřítku. Díky svému přesahu oslovila celou řadu čtenářů uvnitř i vně sociologické obce. Můžeme doufat, že diskuse nad českým překladem druhého rozšířeného vydání (a prvního u Polity Press), právě připravovaným Sociologickým nakladatelstvím (SLON),

na tento úspěch naváže. Českému čtenáři totiž kniha přináší nejen nový pohled na moderní společnost zprostředkovaný optikou holocaustu, ale především vybízí k ohlednutí a hodnocení některých událostí naší moderní historie (např. politických procesů z 50. let minulého století). Tento často bolestný pohled odkrývající syrovost dějin, české společnosti i nás samých dluží sociologie sama sobě i české veřejnosti.

Petra Rakušanová

Marek Nohejl: *Lebenswelt a každodennost v sociologii Alfreda Schütze: Pojednání o východiscích fenomenologické sociologie*
Praha, Sociologické nakladatelství 2001, 117 s.

Ačkoliv existence fenomenologické sociologie vešla v českém prostředí v širší známost již před více jak dvaceti lety, kvalitních textů o tomto směru je v naší literatuře stále nedostatek. První obsáhlejší informaci představovala v r. 1981 stať E. Urbánka „Fenomenologická sociologie – vlivný směr americké buržoazní sociologie“ zveřejněná v Sociologickém časopisu. Rok nato byl vydán překlad sovětské publikace (z r. 1977) „Kritika současné buržoazní teoretické sociologie“, v níž kapitolu o fenomenologické sociologii napsal L. G. Jonin. Obsáhla pasáž o Schützovi se objevila v r. 1988 v monografii J. Kellera věnované otázce sociálního jednání. Kniha E. Urbánka „Kritika fenomenologické sociologie“ vyšla v roce 1989. Příslušná hesla do „Velkého sociologického slovníku“ (která ovšem byla nejprve publikována 1994 v knize „Sociologické školy, směry, paradigmata“) zpracovali M. Petrusek a I. Mucha. Po r. 1989 je fenomenologická sociologie u nás recipována zejména v oblasti metodologie (M. Petrusek, M. Dismán), sociologie vědění (S. Hubík), jednání a komunikace (I. Mucha), času (J. Šubrt), v konstruktivistické (J. Kabele) a biografické (Z. Konopásek) sociologii.

V Německu, v Sociálněvědním archivu v Kostnici se od druhé poloviny 70. do po-

čátku 90. let výrazně podílel na rozvoji fenomenologického bádání Ilja Šrubař, který má mj. zásluhu na zpracování a vydání knihy „Theorie der Lebensformen“ (z Schützovy pozůstalosti), v r. 1988 publikoval rozsáhlou (350 str.) knihu „Kosmion“ o „genezi pragmatické teorie Lebensweltu Alfreda Schütze“, a jako editor se vedle několika sborníků podílel i na německém vydání Patočkových spisů. Je zarážející, že ačkoliv má Šrubař s českou sociologií v posledním desetiletí velmi dobré kontakty, nebyl žádný z jeho německých textů o fenomenologii doposud do češtiny přeložen.

Pro celkový stav soudobé české sociologie, zejména sociologie teoretické, je zřejmě dosti příznačné, že první monografii o fenomenologické sociologii po r. 1989 nenapsal nikdo ze známých koryfeů oboru, nýbrž čerstvý absolvent Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy Marek Nohejl (který ji navíc v základní podobě zpracoval již jako svoji diplomovou práci, s níž v r. 1999 ukončil studium). Skutečnost, že jde o práci jednoznačně kvalitní a velice podnětnou, ovlivnila vedle autorova nesporného talentu jistě i možnost absolvovat třísemestrální stipendijní pobyt na Basilejské univerzitě ve Švýcarsku.

Nohejl, jak je již ze samého názvu publikace zřejmé, dává přednost tomu, používat v českém textu základní pojem fenomenologické sociologie *životní svět/svět života* v původní německé podobě *Lebenswelt*. Ostatně jedna z klíčových pasáží knihy přináší právě pokus o terminologické vyjasnění tohoto pojmu, mj. i v konfrontaci s jinými výrazy jako *Kulturwelt*, *Lebensumwelt*, *Sozialwelt*, *Privatwelt*, *Erfahrungswelt*, *Alltagswelt*, *Wirkwelt*, *Welt des täglichen Lebens*, které zakladatel fenomenologické sociologie Alfred Schütz na různých místech svých textů používal a u kterých je dnes obtížné říci, zda pro něj znamenaly synonyma, či zda je volil pro odlišení určitých významů a akcentů. Na základě svých interpretací dospívá autor k závěru (viz str. 62), že Schützově pojmu *Lebenswelt* „nelze rozumět jako specifickému regionu skutečnosti mezi jinými (jedna z mnoha realit), ani jako svr-

chované realitě (každodennost, svět práce), na níž se zakládají reality transcendentní“, nýbrž mnohem spíše jako označení celkové souvislosti dílčích realit, představující „nikoliv základ těchto realit, nýbrž jejich výsledek a celkovou sumu.“ Takto pojímaný *Lebenswelt* potom podle autora naplňuje sociologickou intenci i v tom, že „akcentuje socialitu prožívaného světa.“

Nohejl sleduje pojetí *Lebensweltu* v pěti následných krocích, které rozčleňují obsah jeho knihy do pěti kapitol. V té první s názvem *Dějinně-teoretický význam konceptu „Lebenswelt“* dokládá genezi sledovaného pojmu u R. Avenaria (jenž otázku „lidského světa“ nastolil) a Georga Simmela (u kterého se pojem *Lebenswelt* v r. 1912 poprvé objevuje); kromě toho se zde zabývá také vlivem německých „duchovců“ poslední třetiny 19. století (Dilthey, Windelband, Rickert).

Druhou kapitolu autor věnuje *Edmundu Husserlovi*. Proti časté interpretaci Husserlova díla, jež klade problém *Lebensweltu* do pozdní fáze Husserlova myšlení, poukazuje Nohejl zřejmě inspirován Janem Patočkou, na to, že ačkoliv je tento pojem explicitně zpracován teprve v díle Krize evropských věd z r. 1935, problém nazrával již v předchozích dílech, a to jako otázka *přirozeného pojmu svět* (přednášky *Grundprobleme der Phänomenologie* z let 1910/11). Nohejl zdůrazňuje (viz str. 33–34), že Husserlovi při tom nešlo o popis struktury *světa života*, nýbrž „o nalezení pevné půdy v karteziánském smyslu, na níž by mohl vybudovat fundamentální vědu – transcendentální fenomenologii a potažmo založit ostatní vědy“. Na rozdíl od Husserla se Schütz „vydává cestou přísného popisu struktury životního světa“, čímž se jeho teorie stává „konsekventním rozvedením Husserlových podnětů v oblasti sociálního světa.“

Zakladateli fenomenologické sociologie *Alfredu Schützovi* je věnována třetí kapitola, která co do rozsahu představuje zhruba polovinu celé monografie. Nohejl zde sleduje východiska Schützova myšlení, jež byla formována třemi dominantními vlivy: 1. Henri Bergsonem a jeho teorií vnitřního plynutí/tr-

vání – *durée*, 2. teorií jednání Maxe Webera, 3. Husserlovou fenomenologickou metodou. Jak autor (na str. 39) konstatuje, k přesvědčení, „že nejzákladnější strukturou, která funguje jako vysvětlující základna sociálních věd, je vnitřní vědomí, subjektivní prožitek světa, jehož transcendentálním projevem je sociální realita,“ dospěl Schütz především díky Husserlovi. Zároveň se však Schütz distancuje od Husserlova založení intersubjektivní, proti němuž staví své pojetí *mundánní intersubjektivní* (viz str. 54), spočívající „na předpokladu, že sféra „my“ je předchůdná individuu a projasnění problému tedy musí vzejít z půdy společně sdílené reality“. Jestliže v Husserlově filosofii subjekt teprve „dodatečně“ utváří intersubjektivní společenství tím, že si uvědomuje zásadní tělesné podobnosti s druhými lidmi, pak Schütz „naopak chápe intersubjektivitu jako jeden z vůbec nejzákladnějších konstitutivních rysů společnosti a tvrdí, že „můj svět není mým soukromým světem, nýbrž světem, který je od počátku intersubjektivní“ (tamtéž).

Nohejl ve své monografii postupně uvádí a vysvětluje všechny významné pojmy, které s Schützovou teorií *Lebensweltu* souvisejí. Je to např. rozlišení jednání jako procesu (*Handeln*) a jednání jako výsledku (*Handlung*), dichotomie motivů „aby“ (*um-zu*) a „protože“ (*weil*), problém porozumění druhému (*Fremdverstehen*), koncept recipacity perspektiv, časoprostorová struktura sociálního světa – jako světa předchůdců (*Vorwelt*), následovníků (*Folgewelt*), spolubližních (*Umwelt*) a současných (*Mitwelt*), otázka komunikace, typizace, příručních zásob vědění a relevance. Ve čtvrté kapitole *Dědictví Husserlovy fenomenologie v myšlení A. Schütze*, jež zkoumá otázku originality Schützova myšlenkového odkazu, pak autor dospívá k závěru, že Schützův teoretický vývoj lze ve vztahu k myšlení E. Husserla interpretovat „jako postupný odvrát od konstitutivních tezí transcendentální fenomenologie“, který zároveň znamená „přerod filozofa v sociologa“ (str. 88).

Závěrečná pátá kapitola nesoucí název *Kritika a recepce Schützovy sociologie* přináší

stručnou (a jistě ne vyčerpávající) informaci o kontextu, do kterého Schützova fenomenologická koncepce vstupovala a vstupuje. V souvislosti s její kritikou jsou zmiňována zejména stanoviska Parsonsova, Habermasova, Ritzerova, Welzova a Waldenfelsova. V případě recepce Schützova díla je vedle podnětné interpretace M. Nathansona vyzvednut zejména přínos sociálního konstruktivismu P. Bergera a T. Luckmanna a etnometodologie H. Garfinkela.

Celkově lze konstatovat, že kniha mladého začínajícího badatele Marka Nohejla je po všech stránkách velmi zdařilá a dává tušit, že o tomto autorovi neslyšíme naposledy. Pochvalu za vynikající počín lze udělit i Sociologickému nakladatelství, které publikaci vydalo v edici Studie. Nám čtenářům nyní nezbyvá než čekat, kdy se konečně objeví také první překlad některého z původních Schützových textů.

Jiří Šubrt

Jiřina van Leeuwen-Turnovcová,
Karin Wullenweber, Ursula Doleschal,
Franz Schindler: *Gender-Forschung
in der Slawistik*

Wien, Wiener slawistischer Almanach,
Sonderband 55, 2002.

Na přelomu dubna a května roku 2001 se na půdě katedry slavistiky Univerzity Friedricha Schillera v Jeně pod vedením prof. Dr. Jiřiny von Leeuwen-Turnovcové konala významná akce: mezinárodní konference o genderovém výzkumu ve slovanských jazycích. Akci podpořilo durynské ministerstvo pro výzkum a kulturu, jež také financovalo vydání sborníku, dále Německá společnost pro výzkum a další instituce. Organizátorkám a organizátorům konference šlo především o otevření vědeckého dialogu mezi Západem a Východem.

Konference probíhala ve čtyřech sekcích a podle nich je publikace také rozčleněna: (1) K teorii a empirii genderového výzkumu,